

Abolicionizem: paradoks nekriminološke kriminologije?

Zoran Kanduč*

Raznolike miselne in praktične usmeritve, ki jih vključuje krovni pojem »(neo)abolicionizem«, je mogoče opredeliti kot najdoslednejšo obliko dekonstruktivizma v kriminologiji. Vendar pa abolicionizem ne obsega zgolj kaleidoskopske množice radikalno kritičnih pogledov na sodobne kazenskopravne sisteme, ampak ponuja tudi vrsto zanimivih (in neredko v družbeni dejanskosti že preizkušenih) alternativnih – namreč bistveno nekazenskoopravnih – načinov reševanja medosebnih sporov in odzivanja na problematične ali škodljive dogodke. Navzlic številnim pomislekom v zvezi z abolicionističnimi idejami velja opozoriti, da so marsikateri med njimi naletele na plodna tla predvsem v polju kritične (npr. feministične) kriminologije. Še več, ideal »reparativne« pravičnosti je že našel (dasiravno še zmeraj razmeroma skromno odmerjeno) mesto v materialnem in procesnem kazenskem pravu. Prav na tem primeru vidimo eno izmed »funkcij« abolicionistične »(ne)kriminologije«, ki deluje kot neke vrste »slaba vest« (oziroma neprizanesljivi »črv dvoma«) kriminalitetne politike, ki še vedno temelji večinoma na kazenskoopravnem odzivanju na družbene konflikte. Ne glede na nesporne odlike abolicionističnih perspektiv pa ne gre pozabiti, da pogosto izhajajo iz sociološko (in družbenopsihološko) precej poenostavljenih razlag o družbeni vlogi kazenskoopravnega sistema (zdi se, da je ravno v tem razlog značilno »antitetičnih« abolicionističnih kritik). Vseeno pa nam abolicionizem omogoča – nemara prav zaradi svoje »nekriminološke« narave – dragocene uvide v raznovrstne oblike nasilja, ki ga (bodisi iz teoretskih bodisi iz političnih razlogov) ni mogoče konceptualizirati s »klasičnim« kazenskoopravnim besednjakom. Prav na tem področju se skrivajo še neizkoriščeni potenciali abolicionističnega miselnega »eksperimenta«.

Ključne besede: kriminologija, kazensko pravo, abolicionizem, levi realizem, reintegrativno sramotenje

UDK: 343.9:343.2

Uvodna opazka

Abolicionizem je večplasten – in (geografsko gledano) predvsem evropski – »pojavnost«. Zato je nemara bolje govoriti o abolicionističnih perspektivah, katerih izvor je zvečine teorija etiketiranja, ki temelji na pestrem sociološkem izročilu, vrhunec pa je doživela v šestdesetih letih, ko je pomembno pripomogla k »rojstvu« dekonstruktivističnega sunka, ki je pretresel temelje tradicionalne (pozitivistične) kriminologije. Po drugi strani pa je abolicionizem star pravzaprav toliko, kolikor je staro moderno kazensko pravo (posebej zaporniški sistem¹). Abolicionizem je torej novejši in obenem starejši

pojavnost v kriminološkem polju (v tem oziru se – če smo iskreni – ne razlikuje bistveno od drugih kriminoloških smeri). Beseda »abolicionizem« je vzeta iz severnoameriškega gibanja za odpravo zaporov (zaporne kazni), ki je izhajalo iz religioznih prepričanj in protisuženjskega gibanja (v položaju zapornika je videlo lastnosti, ki so podobne položaju sužnja). Za razliko od severnoameriškega je zahodnoevropski abolicionizem bolj vezan na akademsko okolje in se ne omejuje na kritiko zapora, ampak – vsaj v najbolj izčiščenih (»radikalnih«) različicah – na vse kazenskopravne načine družbenega nadzorstva. Opozoriti pa velja, da so v evropskih abolicionističnih gibanjih (v zgodnjih sedemdesetih letih) aktivno sode-

* Zoran Kanduč, doktor pravnih znanosti, Inštitut za kriminologijo pri PF, 1000 Ljubljana, Kongresni trg 12

¹ »Rojstvo« zapora (oziroma kazni odvzema prostosti) je težko natančno opredeliti. Mnenja zgodovinarjev se v tej zvezi precej razhajajo. Vsekakor pa drži, da je zapor kot »totalna« disciplinska institucija, kjer obsojenec prestaja kazen, specifično moderna »invencija«. Zapiranje ljudi (»varovalno-prisilno« omejevanje prostega gibanja) pa ima dolgo zgodovino. Ta pojav je opaziti že v starem veku. V srednjem veku so v ta namen uporabljali kleti, trdnjave, samostane in podzemne jame (celo vodnjake). Funkcija zapiranja je bila preprečiti (po)beg osebe, ki je čakala na izrek in izvršitev kazni (npr. telesne, smrtno ali denarne). Le izjemoma je bila vloga zapora kaznovalna (npr. ko je bila smrtna kazen zaradi olajševalnih okoliščin spremenjena v dosmrtno ječo). Milutinović (s. 25) navaja, da je opaziti več zapiranja (zaradi lažjih prestopkov) v obdobju med 16. in 18. stoletjem, ko je primanjkovalo delovne sile. Od 16. stoletja dalje so začeli v evropskih deželah ustanavljati posebne nadzorovalne ustanove za berače, potepuhe, brezdelneže, manj nevarne prestopnike, prostitutke, slaboumne, sirote in »pokvarjene otroke« (npr. *workhouses* v Angliji,

Zuchthäusern v nemških deželah, *hôpitaux généraux* v Franciji). V teh internacijskih institucijah so bili pripadniki »asocialne« populacije podvrženi prisilnemu delu v delavnicah, disciplinskemu režimu torej, ki je imel za cilj vcepljanje delovnih navad, učenje poklicnih veščin in »socializacijsko korigiranje« (tj. »normaliziranje« in dresiranje) nezaželenih osebnostnih potez ali vedenjskih vzorcev. Amsterdamsko Rasphuis so odprli leta 1596. Namenjena je bila beračem in mladim prestopnikom. Označevali so jo prisilno delo (za nizko mezdno), dosledni časovni raspored, natančen sistem prepovedi in obveznosti, nenehno nadziranje, opominjanje, duhovne vaje in druge metode za usmerjanje k »dobremu« (oziroma odvrčanje od »zla«): »Amsterdamsko Rasphuis lahko vzamemo za temeljno figuro. Zgodovinsko je povezovala teorijo duhovne in pedagoške transformacije posameznikov z nenehno vadbo, ki je bila značilna za XVI. stoletje, in kazenske tehnike, ki so si jih zamislili v drugi polovici XVIII. stoletja« (Foucault, s. 121). Moderni zapori (njihovo razvoje se začne v 18. stoletju) so »otroci« teh popravilno-prisiljevalnih institucij. Zapori so že kmalu postali predmet zgražanja (in reformatorskega delovanja): zaradi prenatrpanosti, umazanije, slabega zraka, bolezn, me-

lovali tudi zaporniki. Swaanningen (s. 116–117) razdeli razvoj (evropskega) abolicionizma v dve obdobji. Prvo, ki se začne v sedemdesetih letih, so zaznamovali Nils Christie, Thomas Mathiesen, Herman Bianchi in Louk Hulsman, ki veljajo za ustanovne »očete« abolicionistične »kriminologije«. V »neoabolicionističnem« obdobju, ki se začne v osemdesetih letih, pa se vizije abolicionistov »prve generacije« spejejo z dognanji kritične kriminologije, ki je simbolni interakcionizem povezala z »materialističnimi« družbenimi teorijami. To obdobje so zaznamovali nemški in nizozemski kriminologi. Swaanningen opredeli »neoabolicionizem« kot kontinentalno podvrst najnovejše kritične kriminologije (za razliko od »levega realizma«, ki je značilno britanski fenomen, pogojen s tamkajšnjimi družbenimi, političnimi in kulturnimi razmerami).

Razlike med otoškim »levim realizmom« in celinskim (neo)abolicionizmom so precej očitne. Realiste zanimajo etiolška vprašanja, posebej vzročne vezi med »surovimi dejstvi družbenega reda« (Cohen 1988, s. 27)² in prestopniškim vedenjem. Realisti opozarjajo na kriminogene odboje ekonom-

ske in politične marginalizacije (predvsem mladih ljudi, ki še nikoli niso bili zaposleni). Zavzemajo se za raznovrstne ukrepe socialne prevencije in nasprotujejo represivnim zamislim konservativne kriminologije (kritični pa so tudi do situacijske – ali »nove administrativne« – kriminologije). Abolicionisti pa se v večji meri zanimajo za družbene reakcije na problematična vedenja in škodljive dogodke. V tem oziru sledijo interakcionistični tradiciji.³ Abolicionizem je privlačen zaradi svoje teoretske pretanjenosti, medtem ko ostaja njegova politična »relevantnost« (pragmatična uporabnost) slej ko prej zelo vprašljiva (še zlasti zunaj držav, v katerih se je razvil). Politične implikacije abolicionističnih teorij so namreč precej radikalne. Abolicionisti se ne zavzemajo za reforme, ki bi izboljšale pravičnost, učinkovitost ali človečnost kazensko-pravnega sistema, ampak predlagajo njegovo odpravo v celoti.

Cohen (s. 25) priznava, da je abolicionizem težko umestiti v politične (in ideološke) predalčke. Sam ga opredeli kot »anarhistično« usmeritev. Oznaka ni neproblematična. Anar-

šanja različnih kategorij prestopnikov (npr. zdravih in bolnih, normalnih in motenih, moških in žensk, odraslih/starih in mladih, bolj nevarnih in manj nevarnih, »zakrknjenih« in »poboljšljivih«), slabe prehrane, napornega dela, krutosti, nasilja, nenravnih zgledov (»modelov«), korupcije, samovolje nadzornikov, neindividualiziranega obravnavanja in povratništva. Razvoj zapora kaže nenehne preobrazbe in eksperimentiranja. Med važnejšimi » modeli« kaže opozoriti na (»philadelphijski«) celični sistem (obsojenec se z osamitvijo izogne slabim zgledom, dela v izolaciji, pogloblja se vase, bere »svete« spise, razmišlja o zločinu, se kesa, sooča z očitki vesti, obžaluje zaradi preteklosti in se naposled »spreobrne«, »notranje razsvetli« ali »poboljša«), »auburnski« sistem (poimenovan je po zaporu v Auburnu, odprt leta 1823, kjer so bili obsojenci izolirani ponoči, čez dan pa so delali skupaj, vendar niso smeli komunicirati - opraviti imamo torej z kombinacijo samostanske in delavniške discipline), »mešani« (prevzgojno-korektivni in represivni) sistem in »progresivni« sistem stadijev (najprej osamitev v težkih življenjskih razmerah, nato skupno prisilno delo z duhovno prevzgojo in končno pogojni odpust). Zapor je bil vseskozi tesno povezan s kazenskim delom. Foucault meni, da je najpomembnejša korist prisilnega dela v učinkih, ki naj jih povzročajo v človeški mehaniki: »Je načelo reda in rednosti; s svojimi posebnimi zahtevami neopazno prenaša oblike rigorozne oblasti; tele-sa ukloni urejenim gibom, izključuje nemir in razvedrilo, uveljavlja hierarhijo in nadzor, ki ju obsojenci toliko bolj sprejemajo in se tem globlje vtiskujeta v njihovo obnašanje, čim bolj sta del njegove logike« (s. 237). Prisilno delo navaja zapornika na pokorščino (npr. marljivost, delavnost, načrtovanje, varčevanje, zmnost, odgovornost, samokontrolo, skrb za prihodnost in odlaganje zadovoljitev), zapolnjuje čas, odganja zablode domišljije in ustvarja občutek za lastnino (ustvarjeno v »potu lastnega obraza«).

² Cohen misli v tej zvezi predvsem na naraščajoče družbene neenakosti (razlike v dohodkih in bogastvu), strukturno brezposelnost (ki vztraja tudi v obdobju gospodarske rasti oziroma je z njo celo pogojena), krčenje socialnih in ekonomskih pravic (vzporedno s čedalje hujšo krizo »države blaginje«), kronični nered v družbenih

odnosih (ki ga običajno opiše pojem »družbena dezorganizacija«, revščino, razisem, razkroj družbene skupnosti (*loss of community*), razcvet neobzdranega individualizma (in egoizma) in deregulacijo tržnih mehanizmov (na nacionalni in globalni ravni).

³ Teorija etiketiranja, ki se je razvila v šestdesetih letih, obsega ohlapno povezan sklop zamisli, ki izvirajo iz interakcionistične socialne psihologije (ali fenomenološke sociologije). Značilne teze te kriminološke perspektive bi lahko povzeli takole: Družbena pravila so relativna (takšne so potemtakem tudi meje med normalnim in abnormalnim, konformnim in odklonskim ter kriminalnim in nekriminalnim ravnanjem). Kriminalno vedenje je »podvrst« odklonskega vedenja. Odklonskost (*deviance*) ni inherentna sestavina (ali »značilnost«) vedenja (in še manj subjekta dejanja), ampak izvira iz odziva na nekatere kršitve pravila (ki jih seveda postavlja in sankcionira družba oziroma, še natančneje, družbene skupine, ki imajo dovolj družbene moči, da prepovedujejo in kaznujejo dejanja, ki jih – iz tega ali onega razloga – motijo ali jim škodijo). »Enako« dejanje ima različne vrednostne in normativne pomena (ali »valence«) v različnih družbenih okoljih in za različne družbene skupine. Teorijo etiketiranja zanimajo v prvi vrsti »definijska« vprašanja. Na primer: Kdo določa, kaj je »družbeni problem«, »kaznivo dejanje« ali samo »deviacija«? Zakaj je vedenje sploh prepovedano? V čigavo korist (*cui bono*)? Zakaj in kako je vedenje opredeljeno kot normativna kršitev? Kako je veljavno – splošno in abstraktno (in torej nujno hipotetično) – pravilo uporabljeno? Kakšne so posledice uporabe pravila (oz. sankcioniranja kršilca)? To vprašanje že sega v etiolško tematiko. Teoretiki etiketiranja namreč opozarjajo, da neustrezne ali »pretirane« (ne)formalne družbene reakcije često ustvarjajo »sekundarne odklone« (Lemert). To velja še posebej za reakcije, ki kršilca etiketirajo, stigmatizirajo, izključujejo in izolirajo (oziroma »dramatizirajo« normativno kršitev). Ti odzivi zaznamujejo storilca in lahko spremenijo njegovo samopodobo (*self concept*). Možno je, da se poveže z drugimi »ožigosanci« (in »izobčenci«) v subkulturne skupine in se začne obnašati na način, ki je v skladu s stereotipom, ki mu ga je pripisala družbena skupina: sprva napačna »prerokba« o njegovi drugačnosti se s tem (retroaktivno) potrdi kot pravilna. Vendar pa tovrstni učinki etiketiranja niso samodejni in nujni. Etiketiрана oseba se namreč pogosto upira etiketi (in stigmati) ali pa se »samo dela« (oziroma »igra«), da ravna v skladu z dodeljeno odklonsko vlogo.

histi se zvečine niso ukvarjali s kazenskim pravom (zanimiva izjema je Peter Kropotkin⁴). Po drugi strani pa abolicionisti nikakor ne nasprotujejo državi (pravzaprav edinemu političnemu »organu«, ki ga ima družba na voljo za uresničevanje svojih strateških ciljev), saj vidijo v njej pomembno, celo nepogrešljivo institucijo, ključni »instrument« za zagotavljanje splošne družbene blaginje. Abolicionizem je v bistvu oblika »nadomestitvenega diskurza«, ki že vnaprej zavrača kazenskopravni besednjak, namreč pojme in predstave, kot so »zločin«, »kaznivo dejanje«, »kriminalec«, »kriminalnost«, »prestopništvo«, »kriminaliteta«, »krivda« in »kazen«. Abolicionizem je v tem oziru postmodernistična »kriminologija« *avant la lettre*, utopistična perspektiva, ki razkrajaja hegemonijo »kazenskopravnega dialekta« (Hulsman) v živopisni mozaik zgodb iz življenjskega sveta, ki jih pripovedujejo konkretni ljudje, vpleteni v raznovrstne medosebne spore in problematične položaje. Cohen (s. 11–14) opozarja, da je abolicionizem dedič »antikriminologije«, ki je z »dekonstrukcijo« napadla nadzorstvene, teoretske in politične strukture. Malo ne vse je tedaj postalo hudo problematično: (a) država kot središče družbenega nadzorstva; (b) klasifikacija problematičnih oseb v kategorije, opremljene z »objektivno« vednostjo, ki jo oblastno »avtorizira« (in monopolizira) skupina profesionalnih ekspertov; (c) segregacija odklonjskih oseb v posebne nadzorstvene ustanove z jasno opredeljenimi funkcijami (kot so kaznovanje, zdravljenje, poboljševanje ali skrb za »klientove« potrebe); (č) pozitivizem, ki je postal »demonizirani« simbol scientizma, tehnicizma, korekcionalizma, dehumanizacije, reifikacije, determinizma, redukcionalizma in personalizacije družbenih problemov; (d) kriminalitetna politika, utemeljena na predpostavki o soglasni podpori kazenskopravnim normam, na pozitivističnih teorijah in vsiljeni rehabilitaciji. »Antikriminološke« zamisli se najpogosteje začnejo s predpono »de«: decentralizacija (centralizirana oblast naj prepusti nadzorovalne funkcije razpršenim subjektom neformalnega nadziranja v »skupnosti«), dekategorizacija, deprofesionalizacija, dezinstucionalizacija, depenalizacija, dekarceracija, desegregacija in dekriminacija. Abolicionizem je – kajpak ne edini⁵ – »otrok« dekonstruktivističnega »impulza«, pravzaprav njegova reafirmacija v sedemdesetih (in osemdesetih) letih. Abolicionistične usmeritve izhajajo iz naslednjih teoretičnih postavk: (1) etiketa »kriminalno« (v navezavi z dejanjem in delujočim) je kontingentna; (2) kaznovanje je družbeno in zgodovinsko specifična nadzoro-

valna praksa; (3) kaznovalne metode velja nadomestiti z bolj »civiliziranimi« mehanizmi, kot so sprava, pomiritev, odprava škode, pogajanje, posredovanje v sporu, civilnopravne in upravnopravne sankcije; (4) kaznovanje je v najboljšem primeru nekoristno, v najslabšem primeru pa škodljivo ali kontraproduktivno.

Abolicionistični pogledi na reševanje medosebnih sporov

Abolicionizem kot posebna politična strategija se je razvijal postopoma iz praktičnih dejavnosti skupin, ki so si prizadevale za reformo zaporniškega sistema. »Abolicionistična politika« sprva ni izhajala iz jasnih zamisli o alternativah, ampak se je omejila na strategijo »nedokončanega«, »odprtega« in »negativnega« delovanja, usmerjenega zoper represivne strukture. Šele pozneje so prišle na dnevni red »pozitivne« alternative, npr. zamisel o »neformalni pravičnosti«. Že kmalu pa so se pokazale prve resne težave takšne usmeritve, npr. širjenje mreže družbenega nadzorstva (Cohen, s. 100–101), ohlapnost meje med formalnim in neformalnim in prelaganje problemov (oziroma odgovornosti zanje) na družbene skupine, ki nimajo pravih možnosti (*resources*) za učinkovito reševanje spornih razmerij. Zazdela se je, da je radikalna sprememba kazenskopravnega sistema precej težavna – ali celo nemogoča – brez radikalne spremembe oblastne strukture, strukturno nasilnega/zatiralskega (celo »totalitarnega«) kapitalističnega sistema in vladajoče (»ekonomistične«) ideologije. Od tod se je porodila potreba po iskanju novih družbenih vizij in moralnih sistemov (ki bi dajali večjo težo družbeni solidarnosti, družbeni odgovornosti, človekovim pravicam in skrbi za elementarno blaginjo, ki je nujno potrebna za sleherno samodoločeno delovanje).

Abolicionisti seveda ne nasprotujejo družbenemu nadzorstvu nasploh (saj se predobro zavedajo, da nobena družba ne more delovati brez nadzorovalnih mehanizmov). Nasprotujejo »zgolj« kazenskopravnim nadzorovalnim strategijam. Zavzemajo se za alternative, ki naj imajo tudi praktično (»pragmatično«) vrednost, in ne zgolj simbolne. Abolicionistične ideje o tem, kaj naj nadomesti kazenskopravne sankcije, so različne. Haan (1991, s. 210–211) predlaga sklop raznovrstnih ukrepov, ki jih označi s skupnim imenom *redress*.

⁴ Prim. Kropotkin, s. 159–164.

⁵ »Antikriminologija« je bila konglomerat raznoterih teoretskih in političnih sestavin. Zato ne preseneča, da se je kmalu (že v zgodnjih sedemdesetih letih) začela razstavljati in kristalizirati v bolj izčiščene usmeritve (Cohen, s. 19): (1) marksistično kriminologijo, ki je izhajala iz prepričanja, da družbeni napredek ni mogoč brez korenitega prestrukturiranja ekonomske in politične ureditve (*radical impossibilism*); (2) vizionarski anarhizem; (3) levi realizem (ki skuša ostati zvest socialistični ideji, a vseeno ponuditi uresničljive ali »uporabne« ukrepe za preprečevanje modro- in beloovratniške kriminalitete); (4)

rekonstituirani liberalizem (ki ohranja previdnost, skepsa in celo obup v razmerju do »dobronamernih« ukrepov države na področju kriminalitetne politike, zato se zavzema predvsem za varovanje človekovih pravic v kazenskem postopku, selektivno dekriminacijo in skupnostne alternative zaporni kazni). Korenit prelom z dekonstruktivizmom je opravil levi realizem, ki priporoča oživitve etnološke tematike, dialog z nekdanj osovražnim pozitivizmom, izrabo obstoječih nadzorovalnih »struktur« (npr. policije, sodišč in kazenskega prava) za zavarovanje interesov delavskega razreda (ki ga kriminalna dejanja najbolj ogrožajo) in izboljšanje položaja žrtve.

To besedo je težko posloveniti, saj vključuje kopico pomen-
skih odtenkov. Za prvo silo bi jo lahko parafrazirali z besedno
zvezo »zbir konstruktivnih ali reparativnih odzivov na prob-
lematično situacijo«. V nadaljevanju bomo *redress* zamenjali
z besedo »reparacija«. Kaj ta vključuje? Haan pojasnjuje, da
je vsebina reparacije opredeljena v vsakem konkretnem
primeru posebej. Ni torej določena vnaprej. Vse je sprejemlji-
vo, kar je sporazumno sprejeto kot rešitev »problematične
situacije«. Reparacija je potemtakem opredeljena *post festum*,
saj le tako odseva posebnosti konkretnega spornega primera
(»zadeve«). Če nekdo – npr. prizadeti ali oškodovani (»žrtev«)
– zahteva reparacijo, to pomeni, da je treba odpreti razumno
razpravo, ki naj pokaže: (1) kaj se je »dejansko« zgodilo; (2)
kako bi najbolje (najbolj smiselno) razrešili nastali spor.
Skratka, zahteva po reparaciji implicira zgolj začetek postop-
ka – namreč »resničnega dialoga« (Christie) med osebami s
konfliktnimi interesi –, ne meri pa na že vnaprej znano (npr.
v zakonu določeno) sankcijo. Cilj te procedure je torej v iska-
nju (in najdenju) zadovoljive rešitve »problema«, »motnje«,
»spora«, »težave« in podobnih pojavov, ki so nujna in neod-
pravljiva sestavina družbenega življenja. Haan (1991, s. 212)
se ob tem kajpak dobro zaveda, da reparacije ni mogoče
utemeljiti zgolj na »sociološki imaginaciji«. Pravni okvir
ostaja *sine qua non*. Razpravljanja se ne morejo nadaljevati v
nedogled. Spor se mora razrešiti (oziroma končati) v »razum-
nem« času. Še več, potrebna so zakonska jamstva, npr. pravi-
ca do pritožbe. V tej zvezi se vsiljuje še vrsta nadležnih
vprašanj (in pomislekov). Kaj storiti v primeru,⁶ ko se ljudje
(stranke v sporu) ne morejo – ali celo nočejo – »razumno spo-
razumeti« o tem, kaj se je »dejansko« zgodilo in kaj ukreniti,
da bo zadeva učinkovito in pravično rešena? Kdo naj »pre-
reže« neplodno ali neuspešno razpravo? Po kakšnih norma-
tivnih merilih? Kdo in kako naj avtoritativno vsili rešitev? Kaj
storiti v primeru, ko »reparativni« model ne deluje? Kako
preprečiti samovoljo strank? Katera pravna jamstva (*legal
safeguards* ali *legal guarantees*) naj imajo osebe, ki so
udeležene v »abolicionističnem« postopku? In tako dalje.⁷

Kaj storiti z osebo, ki pomeni resno grožnjo (nevarnost) za
soljudi, za njihovo zdravje in življenje? Bianchi (1995, s. 342)
v tej zvezi najprej opozorja, da je v družbi vselej na prostosti
(v »normalnem« življenju torej) ogromno zelo nevarnih ljudi,
ki nikoli ne prestopijo praga zapora (vsaj v vlogi obsojenca

⁶ V družbi, ki je mnogokuturna, notranje razčlenjena (ali že kar
razbita in razcepljena) in sekularizirana »tvorba« s fragmentirano
moralo, lahko pričakujemo, da takšni primeri ne bodo redki.

⁷ Ob tem se vsiljuje vprašanje, ali abolicionistične alternative
(ukrojene po meri civilnega prava) zadovoljujejo družbenopsihološke
želje po javni afirmaciji veljavnih norm (oziroma durkheimovske
conscience collective). Potrebo po kaznovanem simbolizmu – in
javnem priznanju političnih in pravnih zahtev – je često zaslediti v
bojih ranljivih družbenih skupin (npr. feminističnega in ekološkega
gibanja ali etničnih manjšin) zoper različne oblike nasilja, npr. zoper
seksizem, rasizem in uničevanje/ropanje naravnega »okolja«.

ne). Še več, številni nevarni posamezniki zasedajo visoka in
celo najvišja mesta v ekonomski, politični in upravni hierarhi-
ji družbene strukture. Dokazov v tej zvezi žal ne manjka (pre-
cej jih je zbrala že kritična kriminologija, ki se ukvarja z
»zločini« države/vlade in ekonomsko kriminaliteto). Pomisli-
mo na jugoslovansko tragedijo, ki je prav gotovo niso »za-
kuhali« konvencionalni kriminalci, ampak najbolj »ugledne«
in zavirljivo izobražene osebe. Pomislimo na grozodejstva
nemškega vojaškega stroja med drugo svetovno vojno, ki
ravno tako niso bila »delo« psihiatričnih bolnikov ali »rojenih
kriminalcev«. Kot je prepričljivo pokazal Christie (1994) – ki
se opira na odmevno Baumanovo knjigo *Modernity and the
Holocaust* –, nemška iztrebljevalna (genocidna) politika ne
pomeni odklona ali morda regresije na necivilizirano, »div-
jaško«,⁸ barbarsko ali živalsko raven, ampak je bil holokavst
(ozroma pobijanje židov, homoseksualcev, komunistov, Ro-
mov, Slovanov in drugih »manjvrednih« bitij) docela nor-
malen in logičen pojav v moderni kapitalistični družbi. Nje-
govi botri so strukturne okoliščine, ki označujejo industrijsko
družbo, npr. razvejena delitev (specializacija) heternomnega
dela, ločitev med javnim (poklicnim) in zasebnim življenjem,
izoblikovanje birokratskega aparata, duh instrumentalne
racionalnosti, prevlada načela učinkovitosti (oziroma eko-
nomske ali kapitalne logike), razvoj znanstvene mentalitete,
predvsem pa »evakuacija« moralnih vrednot iz pomembnih
področij družbenega življenja (npr. ekonomske in politične
sfere). Holokavst je v tem oziru docela skladen z bistvom
razumno urejene sodobne družbe. Protagonisti iztrebljanja
niso bili maloštevilni – npr. ideološko indoktrinirani ali oseb-
nostno moteni (»sadistični«) – posamezniki (člani nacistične
stranke). Holokavst je bil »veličastno« obsežen in strokovno
nadvse zahteven projekt, ki je terjal zares skrbno načrtovanje,
stalno koordinacijo med različnimi vejami državne uprave,
razvoj ustrezne tehnologije in uporabo posebne tehnične
opreme. Takšne operacije gotovo ne bi zmogli izpeljati dušev-
ni »bolniki«, ampak zgolj strokovnjaki (npr. zdravniki, farma-
cevti, oficirji, pravniki, tehniki, kemiki in drugi), profesional-
ci, industrialci, znanstveniki, birokrati oziroma, z eno besedo,
vsekakor razumne in izobražene osebe, ki dobro obvladujejo
svoj »posel«: seveda ne kot osamljeni posamezniki, ampak
organizirano in kolektivno, kar meče prav posebno – že skor-
raj groteskno – luč na povojne sodne procese proti nacistič-
nim voditeljem, saj so implicitno sugerirali »teorijo«, da je
»krivda« zgolj na strani manjšine (onih na vrhu hierarhične
lestvice), medtem ko je večina »nedolžna«. S podobnimi
zgodbami bi lahko nadaljevali malone v nedogled. Pomislimo
na ameriški povojni imperialistični intervencionizem, ki je bil
vseskozi ukrojen po meri realnih ali zaznanih »potreb« kapi-
talske logike. Število ljudi, ki so (bili) tako ali drugače

⁸ Besedo »divjak« kaže uporabljati nadvse previdno: »Najbolj pre-
senetljivo dejstvo, ki so ga odkrili etnologi, je to, divjak pogosto –
razen v vojnem obdobju – sploh ni divjaški, ampak je, nasprotno, pri-
jazen in miroljuben« (Ross, *Social Control*; navedba v Sumner, s. 9).

prizadeti z ameriško imperialistično politiko, je skoraj nepredstavljivo veliko. Njeni protagonisti pa gotovo niso (bili) nenormalni ali patološki posamezniki.

Kakorkoli že, Bianchi (1995, s. 342) priznava, da ima družba pravico in celo dolžnost, da se zavaruje pred zares nevarnimi posamezniki. Vendar pa je prepričan, da je takšnih ljudi razmeroma malo. Še manj pa bi jih bilo, če bi se odrekli zdajšnji kaznovalni politiki, ki je, po njegovem mnenju, v marsičem odgovorna za »produkcijo« nevarnih ljudi. Bianchi predlaga, da bi za maloštevilno skupino resnično nevarnih ljudi predvideli nekakšno »karanteno« (*quarantine*).⁹ V njej bi imela zaprta oseba pravico do zdravstvene in socialne pomoči. Življenje v »karanteni« bi urejala natančna pravila, ki naj bi v največji možni meri preprečila grdo ravnanje z zaprtimi osebami, od katerih bi imela vsaka pravico do zaupnika (*trustee*), neprofesionalne osebe iz zunanjega sveta po lastni izbiri. Vsako podaljšanje bivanja v karanteni bi bilo pod sodnim nadzorom. Ob tem se vsiljuje vprašanje, kakšna je v bistvu razlika med »karanteno« in zaporom. Razlika vsekakor obstaja. »Karantena« je za Bianchija skrajni varnostni ukrep (*ultima ratio*), ne pa prevladujoča kazen. Vendar pa »karantena« ni edina oblika odvzema prostosti, ki jo dopušča Bianchi. Tu je še »dolžniški zapor«, ki je predviden za povzročitelje škode, ki se ne bi hoteli pogajati z oškodovano stranko o odpravi škode.¹⁰ Iz »dolžniškega zapora« bi bile te osebe izpuščene takoj, ko bi izrazile željo po nadaljavanju (ali začetku) pogajanj. V zaporu bi imele pravico do obiskov in spremstva (po lastni volji in kadarkoli).

Bianchi (1995, s. 340-341) je še posebej znan zaradi zamisli o modelu »privolitve« (*assensus model*).¹¹ Ta model participativne in neformalne pravičnosti je nekakšna »tretja pot« med popolnim soglasjem (o vrednotnih in normativnih vprašanjih)

⁹ Bianchi ocenjuje, da bi celo v tako prostrani deželi, kakršne so ZDA, zadoščale že dve do tri »karantene«.

¹⁰ Takšno stališče se ujema z Bianchijevo zamisljo o »krivdi«, ki jo razume kot znamenje mere, v kateri je storilec zmožen sprejeti in uresničiti reparativno (»pomiritveno«) sankcijo (Swaaningen, s. 119-120). Za Bianchija (1995, s. 340) je »prestopnik« predvsem oseba, ki je storila dejanje (*liability-creating act*), iz katerega izhaja dolžnost sodelovati v razpravi o tem, kaj se je zgodilo in kaj je treba storiti, da bi se škoda odpravila (ali vsaj omilila). Kršilec potemtakem ni več dojet kot »hudodelec« (ali »zločinec«), ampak kot subjekt, ki je dolžan prevzeti odgovornost za protipravno dejanje in prevzeti dolžnost, ki mu narekuje odpravo (*repair*) škode. Bianchi torej odločno zavrača stereotip o »kriminalcu« kot »sovražniku družbe«, ki je tesno povezan z militarističnim imaginarijem in posledično z »vojnami zoper kriminaliteto in kriminalce«.

¹¹ Odmevna je tudi zamisel o »svetišču« (*sanctuary*). Bianchi v delu *Justice as Sanctuary: Towards a New System of Crime Control* predlaga ustanovitev posebnih pribežališč (ali zatočišč), kamor bi se lahko umaknili storilci zelo hudih dejanj. V teh »azilih« bi uživali imuniteto (varstvo pred maščevanjem), medtem ko bi čakali na pogajanja z žrtvijo (oziroma prizadetimi strankami). Ideja zatočišča seveda ni nova. Takšno institucijo so poznali že v antiki. V srednjem veku so podobno funkcijo opravljala svetišča (cerkve in samostani). Azil

in popolnim nesoglasjem (*dissensus model*), ki je pravzaprav že neke vrste državljanska vojna *in statu nascendi*. Model privolitve implicira poseben postopek, ki spominja na konferenčno zasedanje, kjer stranke v sporu same opredelijo naravo problema (v dejanskem in normativno-vrednostnem pogledu), kakor ga same dojemajo.¹² Izhodišče razprave niso splošne in abstraktne kazenskopravne kategorije in iskanje »objektivne« resnice. Cilj zasedanja je najti rešitev, s katero soglašajo vsi. V tej optiki dobi javni tožilec novo vlogo, ki je podobna tisti, ki jo je imel *praetor* v rimskem pravu. Njegova naloga¹³ je, da pripelje stranki na sodišče, deluje kot razsodnik in skrbi, da se morebitne razlike v moči izenačijo. Če stranki najdeta rešitev, ki ju zadovoljuje (in v katero obe privolita), tožilec izgubi pravico do pregona.

Kritike abolicionističnih idej

Očitkov na račun abolicionističnih zamisli resnično ne manjka. Kritiki zatrjujejo, da so abolicionistični predlogi naivni, idealistični (oziroma »utopistični«), nostalgični, predvsem pa nezdržljivi z naravo poznomoderne družbe. Pogosto je slišati vprašanje, kako bi se abolicionisti »spopadli« z državnim, korporacijskim, organiziranim in političnim kriminalom (ki je praviloma označen s srhljivo besedo »terorizem«). To so brez dvoma resni problemi. Vendar velja brez oklevanja priznati, da je ravno na omenjenih področjih kazensko pravo še najmanj uspešno (kot preprečevalni mehanizem). To velja še zlasti za ekonomsko in politično kriminaliteto. Ironija tega empirično preverjenega poraza je v tem, da se protagonisti ekonomske in politične kriminalitete (*crimes of the powerful*) še najbolj približajo idealnotipičnemu kršilcu, ki ga predpostavljajo (neo)klaslične perspektive. Te osebe so nesporno racionalne in amoralno preračunljive (tako rekoč idealni naslovniki zastraševalnih sporočil kazenskopravne »komunikacije«). Čeprav sta njihov »sluh« in (knjigovodski) »razum« malone brezhibna, ostajajo slej ko prej »imuni« na kazenskopravne sankcije. Razlog je na dlan. Gre za izjemno družbeno moč, ki jim daje na vseh ravneh premoč nad (ne)formalnimi nadzorovalnimi mehanizmi. V

so nudile tudi univerze, še danes pa ga nudijo ambasade. Swaaningen (s. 121) piše, da je javna podpora za zatočišče na Nizozemskem oslabela, ko se je ideja politično radikalizirala. Tedaj je bila ideja pribežališča medijsko predstavljena kot podpora squatterjem in »nezakonitim« priseljencem.

¹² Zanimiv postopkovni model (za reševanje sporov) je predstavil tudi Nils Christie (1977, s. 1) v slovitim članku *Conflicts as Property*. Model vključuje štiri faze. Prva je namenjena preučitvi dejstev. V drugi fazi je pozornost usmerjena na potrebe (in interese) žrtve, obenem pa se iščejo možni načini za odpravo škode (*redress*). V tretji fazi je treba odgovoriti na vprašanje, kaj je dolžan ukreniti storilec (ali kaže reparativno sankcijo dopolniti z dodatnimi sankcijami). Četrta faza je namenjena storilčevim potrebam (in interesom).

¹³ V primerih, kjer ni prepoznavne (»konkretne«) žrtve, bi tožilec obdržal zdajšnjo funkcijo zastopanja javnih interesov (*public complaint*).

tem oziru abolicionistični predlogi niso naivni ali idealistični. Narobe. Takšni so prej neoklasicistični predlogi, saj jih poganja iluzorna vera v magično učinkovitost kazenskopravne norme (oziroma sankcije). Omenjenih oblik kriminalitete ni mogoče preprečevati s kazenskim pravom, ampak z radikalnimi političnimi ukrepi, ki bi zmanjšali neenakosti v obči konfiguraciji družbene (zlasti ekonomske in posledično še politične) moči.

Bianchi (1995, s. 349–350) se kajpak zaveda, da je njegove zamisli v dani družbi težko uresničiti. Institucij in praks, ki imajo za sabo dolgo tradicijo,¹⁴ ni mogoče odpraviti (zamenjati z drugimi) čez noč. Najvažnejši pogoj za uvedbo »alternativnih« (npr. neformalnih ter civilno- in upravnopravnih) načinov reševanja sporov in odzivanja na škodljive dogodke je ta, da se ljudje ponovno naučijo sami reševati probleme, ki se nenehno porajajo v družbeni skupnosti in medosebnih odnosih. Če ta pogoj ni izpolnjen, se zgodi tisto, čemur smo bili priče sredi sedemdesetih let v Italiji, kjer so pod vplivom Franca Basaglie in antipsihiatričnih somišljenikov »odpravili« psihiatrične oddelke in »paciente« spustili v skupnost. Rezultat je bil – po mnenju Bianchija – porazen. Avtor zato poudarja, da kazenskopravna sistema ne bi smeli odpraviti v družbenih skupnostih, ki še niso zrele za samostojno in civilizirano reševanje spornih zadev, pa tudi tam ne, kjer imajo storilci škodljivih dejanj raje negativni stereotipni status »kriminalca« (ali »sovražnika družbe«) ter monotono in pasivno prestajanje zaporne kazni kakor položaj subjekta, ki se čuti odgovornega za dejanje in je pripravljen odpraviti protipravno povzročeno škodo.

(Neo)abolicionizem in podobne usmeritve

Abolicionizem je obrobna, a miselno precej vznemirljiva »tvorba« v sodobni kriminologiji. Abolicionizem vabi v svojevrstni »miselni eksperiment«: k razmišljanju o »kriminaliteti«, »kriminalcih« in »kaznivih dejanjih« na način, ki se otrese

¹⁴ Bianchi (1995, s. 337) opozarja, da izvira sodobno kazensko pravo iz srednjeveške inkvizicije. V staroevropskem pravem sistemu svobodni državljani niso bili deležni javnega kazenskega pregona (zaradi protipravnih dejanj). Škodo, ki so jo povzročili, so morali odpraviti na način in v obsegu, ki sta bila določena s pogajanjmi. Na to zgodovinsko dejstvo opozarja tudi Houlsmann (1982, s. 140): »V srednjem veku in vse do osemnajstega stoletja so večino sporov med ljudmi reševali znotraj kompenzacijskega modela. V meri, v kateri so se ljudje hoteli maščevati, so to počeli znotraj tega sistema«. Šele inkvizicija je vpeljala institucijo tožilca (*prosecutor*), najprej cerkvenega, pozneje še javnega/državnega. Inkvizicija je ustvarila lik heretika, subhumanega sovražnika cerkve (in pozneje države), za katerega ni odrešitve in ga je dovoljeno (celo zaželeno) podvreči peklenskim mukam (saj je že itak napoten v pekel). Pozneje so razvijajoče se evropske države sprejele heretično pojmovanje družbenih odklonov (*social dissidence*). Kršilci nekaterih pravil so postali »kriminalci«. Stare metode urejanja medosebnih sporov s pogajanjmi (*negotiation*) so prišle iz rabe. Počasi jih je zamenjalo sodobno kazensko pravo – sekularizirana različica inkvizitornega modela.

kazenskopravne dogmatike. Abolicionizem opozarja na empirične družbe (in zgodovinska obdobja), v katerih sodobno kazensko pravo še ni obstajalo. Opozarja na živopisno množico neformalnih in nekazenskopravnih načinov reševanja sporov v neformalnih okoliščinah vsakdanjega življenja. Čeprav so abolicionistične zamisli izrinjene na obrobje kriminološkega diskurza, niso nevpilne. Številne abolicionistične ideje so že prodrele v kriminološki *mainstream* (in se tam trdno zasidrale), npr. spoznanje, da kazenskopravni sistem ne zadovoljuje potreb žrtev (kaznivih dejanj): ideal reparativne pravičnosti je že dolgo v ospredju zanimanja kriminološke, viktimološke in kazenskopravne srenje.

V osemdesetih letih se je v abolicionističnem polju zgodil pomemben teoretski premik. Swaanigen (s. 201–205) ga označi s pojmom »neoabolicionizem«. Neoabolicionizem želi odpraviti slabosti in pomanjkljivosti teorij, ki so jih razvili abolicionisti prve generacije (v sedemdesetih letih). Novi abolicionisti, npr. Heinz Steinert, Karl Schumann in Gerlinda Smaus,¹⁵ priznavajo, da je »kriminaliteta« družbena in zgodovinska dejanskost (pravzaprav »konstrukt«), ki ima družbenoekonomske vzroke (npr. brezposelnost, marginalnost, revščino in druge problematične okoliščine, ki povečajo »življenjske šanse« posameznika, da bo prišel v stik s »kriminalom«, in sicer kot storilec ali žrtev) in je ni mogoče omejiti le na medosebni spor med storilcem in žrtvijo. Novi abolicionisti so zadržani do romantične – in rahlo nostalgične – vizije neformalne pravičnosti (onstran sistema državnega nadzorstva).¹⁶ Priznavajo potrebo

¹⁵ V nemškem prostoru se je izoblikovala delitev abolicionistov na »idealistične« in »realistične« (Haferkamp). Prvi brezpogojno zavračajo kazenskopravne sankcije, drugi pa so bolj praktično usmerjeni in zagovarjajo idejo odvracanja od kazenskega prava (*diversion*) in alternative zaporne kazni (*non-custodial sanctions*).

¹⁶ Ideja neformalnega (nedržavnega) družbenega nadzorstva je postala manj privlačna tudi zaradi naglega razvoja (oziroma povečevanja) zasebne varnostne industrije, ukrojene po načelu »instrumentalne discipline« in ekonomske učinkovitosti (*efficiency-driven*). Privatizacija varnostnih storitev je povezana z razvojem obsežnih sklopov v zasebni lasti, »mass private property« (Shearing in Stenning), kot so megalomanska nakupovalna središča (»katedrale« potrošniške družbe), zabavišni (»tematski«) centri, ogromna stanovanjska območja (»enklave« ali »polisi« premožnih ljudi), univerzitetni »kampusi«, industrijski kompleksi in rekreacijska območja. Scheerer in Hess (s. 126) navajata, da je v ZDA razmerje med zasebnimi in javnimi varnostniki (*police personnel*) že skoraj tri proti ena (v korist privatnega sektorja), leta 2000 pa naj bi bilo razmerje štiri proti ena. Christie (1994, s. 118–120) opozarja, da privatizacija nadzorstva ni v bistvu nič novega. Na »začetku« je bilo (najprej v Angliji, nato še v ZDA) vse privatno: pregon, policija in lokalni zaporji (transportacija je bila uvedena z zasebno iniciativo in poslovnimi motivi). Številni zgodnejši zaporji v ZDA so bili zgrajeni z zasebnim kapitalom, ki si je obetal dobiček od prisilnega dela obsojencev. Celo Jeremy Bentham, sloviti avtor »panoptičnega« zapora (ki je simbol ali »paradigma« totalne, »vsevidne« in maksimalne kontrole ob minimalnih stroških), si je dolgo prizadeval, da bi sam ustanovil takšno kaznovalno institucijo, s katero bi obogatel (v ta namen je investiral mnogo lastnega denarja).

po zakonsko določenih (»klasičnih«) pravnih jamstvih (značilnih predvsem za ideal liberalnega/ustavnega kazenskega prava).

Abolicionistične ideje so v glavnem vezane na evropski (kontinentalni) prostor. Vendar pa tudi zunaj evropske (kritične) kriminologije naletimo na nekatere smeri, ki imajo marsikaj skupnega z abolicionizmom, npr. (1) teorija o reintegrativnem sramotenju (John Braithwaite); (2) konstitutivna kriminologija (Stuart Henry in Dragan Milovanovic); (3) mirotna kriminologija (Hal Pepinsky in Richard Quinney). V nadaljevanju bomo v kratkem predstavili le nekatere ključne poudarke teorije o reintegrativnem sramotenju, ki je vsekakor najvplivnejša med zgoraj omenjenimi.

Republikanska kriminologija in teorija sramotenja

»Republikanska«¹⁷ kriminologija, ki jo razvija John Braithwaite, ponuja teorijo o reintegrativnem sramotenju. Za razliko od tipičnega kazenskopravnega pristopa, ki »dramatično« (Tanenbaum) stigmatizira storilca kot »hudodelca« (hudobno osebo), se Braithwaite zavzema za sramotenje, katerega namen je ponovna vključitev (»reintegracija«) storilca v družbeno skupnost. Nosilci sramotenja so žrtev in člani storilčeve podporne ali referenčne skupine (*support group*). Predmet sramotenja ni storilec, ampak njegovo dejanje. Za razliko od ortodoksnih abolicionistov Braithwaite ne zavrača pojma »zločin«, ki je zanj koristen (za reintegrativno sramotenje) vsaj v nekaterih okoljih/okolščinah (Braithwaite in Mugford, s. 139). Avtor meni, da se je vloga sramotenja kot sredstva družbenega nadzorstva v sodobni družbi še povečala. Vzrok je v stopnjevanju medsebojni odvisnosti (»organski« solidarnosti), ki označuje življenje v sodobni družbi. Braithwaite pri tem ne misli le na vzajemno odvisnost (in povezanost) v družini in soseski, ampak predvsem na vzajemno odvisnost na institucionalni in profesionalni ravni. Avtor poudarja, da ljudem v splošnem tudi v današnjih časih ni všeč, če so v očeh posameznikov (npr. članov »podporne skupine«), ki jim »nekaj pomenijo«, dojeti kot osebe, ki so storile nekaj, kar je v moralnem smislu »narobe«. Zato morajo biti člani »podporne skupine« navzoči v reintegrativnih postopkih (*hearings*). To so lahko člani storilčeve družine, njegovi prijatelji, kolegi iz službe (ali političnega gibanja), v nekaterih primerih pa celo predstavniki splošne javnosti. V sodobnih družbah uporabljajo sramotenje številna aktivistična (politična) gibanja, npr. *Amnesty International*, *Greenpeace* in podobne skupine za pritisk. Pri tem je nepogrešljiva pomoč medijev. Predmeti sramotenja se kajpak spreminjajo. V sodobni družbi so to npr. rasizem, seksizem, onesnaževanje okolja, zloraba otrok, razne

oblike diskriminacije, kršitve človekovih pravic, korupcija, državni terorizem, imperializem in kapitalizem. Braithwaite meni, da ima sramotenje (v okviru podporne skupine) skoraj vselej učinek na posameznika, ki lahko zaradi slabega ravnanja izgubi kako vredno »dobrino« (npr. službo, partnerja, prijatelje, družino ali ugled v družbi).

Sramotenje, ki ga zagovarja Braithwaite, krepi socialne in normativne vezi med kršilcem in družbeno skupino. Njegov namen je ponovno vključiti kršilca v družbeno skupino (ne pa ga iz nje izključiti). V tem pogledu je sramotenje popolno nasprotje »degradacijskih ceremonij« (Harold Garfinkel) v kaznovanih ritualih, ki etiketirajo kršilca kor »outsidereja« (Becker) in preoblikujejo njegovo identiteto na način, ki jo postavi pod raven skupinske sheme »normalnih« (ali povprečnih) družbenih »tipov«. Braithwaite (1995, s. 432–433) izhaja iz podmene, da imajo neformalne družbene sankcije pomembnejši učinek na posameznika kakor sankcije, ki jih nalaga psihološko oddaljena (in emocionalno indiferentna) pravno-politična avtoriteta, npr. kazensko sodišče. Posameznik se bolj boji, da bo izgubil ugled v očeh znancev/bližnjih kakor pri zanj nepomembnih državnih uradnikih (npr. policistih, tožilcih in sodnikih). V tem oziru se Braithwaite opira na empirične raziskave, ki so pokazale, da se odkriti storilci še najbolj bojijo, kaj si bodo o kaznivem dejanju mislili najbližji (zlasti »punca« in osebe iz družinskega kroga). Iz tovrstnih spoznanj je mogoče izveliči važno implikacijo: »Proces družbenega nadzorstva je v splošnem skoraj popolnoma zakoreninjen v neformalnem sankcioniranju. Zdi se, da zaznave verjetnosti in resnosti formalnih sankcij nimajo večjega učinka na posameznikovo vedenje. Če pa ga že imajo, so v glavnem odvisne od neformalnih sankcij« (Tittle, s. 214). To vrže prav posebno luč na teorijo o zastraševanju. Če je razlog za to, da se posameznik odreče prepovedanemu (»odklonskemu«) ravnanju, strah pred sankcijo, potem gre v prvi vrsti za strah, da bi izgubil »status« ali spoštovanje v referenčni skupini (ali celo v družbeni skupnosti).

Braithwaite priznava, da je zastraševanje razmeroma nepomembno za večino ljudi, ki so ponotranjili (»introjicirali«) veljavne moralne norme. Te osebe ne ravnavo konformno iz strahu pred kaznovanjem (niti iz strahu pred sramotenjem), ampak preprosto zato, ker jim je že misel na kriminalno vedenje grozna in odbijajoča. Večina »zločinov« (zlasti najhujših) je zanje nepojmljivih. Ti ljudje se potemtakem sploh ne znajdejo v položaju, v katerem bi razumno (preračunljivo) tehtali prednosti in pomanjkljivosti kaznivega dejanja. Braithwaite poudarja, da je »nepojmljivost« kriminalnega vedenja izraz vesti ali nadjaza, se pravi osebnostne »instance«, ki ni prirojena, ampak je pridobljena (s pogojevanjem ali kognitivnim procesom). Vest je – vsaj pri mladostnikih in odraslih – najmočnejši nadzorovalni mehanizem, vsekakor močnejši od formalnih kazni. Dobro socializirana oseba občuti neprijeten odziv vesti (*anxiety response*) ob vsakem kriminalnem (oziroma nemoralnem) vedenju. »Kaznovanje« vesti je torej neprimerno bolj zanesljivo in dosledno, kakor so kazni, ki jih

¹⁷ Pridevnik »republikanska« nima nič skupnega z ameriško republikansko stranko. Nanaša se na ideal intervencionistične države, ki dejavno (s pozitivnimi ukrepi) uresničuje cilje francoske revolucije iz leta 1789: *liberté, égalité, fraternité*.

»distribuirati« – praviloma precej sporadično in negotovo – kazenskopravni sistem. Vest kaznuje takoj (običajno še preden prejme kršilec »nagrado« iz kriminalnega vedenja), medtem ko so formalne sankcije časovno (in prostorsko) zelo odmaknjene od kaznivega dejanja. Braithwaite (1995, s. 434) opozarja, da je sramotenje eden izmed ključnih mehanizmov – vsaj v začetnih fazah – v procesu oblikovanja (»instalacije«) vesti. Pozneje – ko otrok že izgradi notranjo kontrolo – pa je sramotenje v splošnem manj pomembno, vsaj v najbolj neposredni obliki. Vseeno pa je še vedno nepogrešljivo kot taktično »orožje« v ozadju. Odrasli ga uporabijo v primerih, ko otrokova vest »odpove« in jo je potrebno znova nekoliko utrditi. V tem pogledu je sramotenje boljše kakor kaznovanje, saj ima bolj prodorno simbolno razsežnost: »Kaznovanje je zanikanje zaupanja v kršilčevo moralo, saj zreducira upoštevanje norme na goli izračun stroškov in dobičkov. Sramotenje pa je usmerjeno v reafirmacijo kršilčeve morale, saj je izraz osebnega razočaranja, da je kršilec storil nekaj, kar ne pristoji njegovemu značaju, obenem pa je – vsaj ko gre za reintegrativno sramotenje – tudi izraz osebnega zadovoljstva, če se izkaže, da je kršilec ponovno vzpostavil svoje značajske poteze« (Braithwaite 1995, s. 434). Kazen postavi prepreke med kršilcem in osebo (»avtoriteto«), ki kaznuje. Med njima ustvari oblastno razmerje, v katerem močnejši zada bolečino šibkejšemu. Sramotenje pa ustvari trdnejše vzajemno razmerje. Braithwaite se seveda zaveda, da je kaznovanje često sramotilno in da sramotenje običajno kaznuje. Kljub temu pa vztraja pri razliki med njima. Sramotenje je zgolj simbolični akt, medtem ko prejme kaznovanje simbolno sramotilno vsebino zgolj v povezavi z obsodbo.

Sramotenje je potrebno v primerih, ko posameznikova vest odpove. Kaznovanje pa je potrebno v primerih, ko na posameznika sramotenje ne učinkuje. Braithwaite v tej zvezi opozarja, da je oseba, ki je neobčutljiva za sramotenje, običajno nedovzetna tudi za pogojevanje s kaznovanjem (takšne osebe so v kriminologiji pogosto označene kot »psihopatske«). To v splošnem pomeni, da je kazen zelo neučinkovit nadzorovalni pripomoček. Še najbolj namreč deluje tam, kjer sploh ni potrebna (pri osebah, ki imajo dobro razvito vest in so občutljive za sramotenje), ne učinkuje pa tam,¹⁸ kjer bi bila najbolj potrebna (npr. pri tako imenovanih psihopatih). Kakorkoli že, sramotenje učinkuje – kajpak le pri osebah, ki so zanj dovzetne – na dveh ravneh družbenega nadzorstva: (1) odvrta od kriminalnega vedenja, ker posameznik noče izgubiti odobravanja od zanj pomembnih drugih; (2) skupaj s kesanjem izgrajuje vest, ki od znotraj odvrta posameznika

¹⁸ To dejstvo ima pomembne implikacije v rehabilitativnih programih (katerih cilj je doseči spremembo problematičnih vedenjskih vzorcev). Storičec se v zaporu vključi v terapevtsko igro nagrajevanja in kaznovanja, saj je v njegovem interesu, da pride čim prej na prostost. Zato zbuja vtis, da je že »boljši« (ali »poboljšani«). Ko pa zapusti zapor, se vrne k starim vedenjskim vzorcem, saj so na prostosti kaznovane »kontingence« videti zelo oddaljene.

od kriminalnega vedenja celo v odsotnosti slehernega zunanjega sramotenja. Sramotenje se potemtakem navezuje na dva kaznovalna mehanizma, in sicer na izraze neodobravanja članov »podporne skupine« in »grizenje vesti«. Vidimo torej, da ima teorija o reintegrativnem sramotenju kar nekaj skupnih točk z abolicionističnimi strategijami. Braithwaite se sicer ne odreče¹⁹ pojmu »zločin« (ki je koristen v procesih sramotenja), zavrača pa kaznovalne oblike družbenega nadzorstva. Zanj je zelo problematično, ker se v zahodnih družbah (za razliko od japonske) sramotilne nadzorovalne metode v procesu socializacije kmalu umaknejo kaznovalnim. Diskontinuiteta sovпада z vstopom v šolsko okolje (kjer prevladujejo formalne kazni) in se potem še stopnjuje.

Sklepna pripomba

Še zadnja opazka o (neo)abolicionizmu. Abolicionistične usmeritve nas vabijo v zanimiv miselni eksperiment: k razmišljanju o »zločinu« brez pojma »zločin« in brez njegove nujne zveze s kaznijo. V tem pogledu abolicionizem ne vsebuje le usmerjevalnih in urejevalnih (»regulativnih«) načel za oblikovanje alternativne politike družbenega nadzorstva, ampak tudi metodološka načela za alternativno konstrukcijo konfliktnih in problematičnih družbenih situacij (Baratta, s. 81). Abolicionizem poziva k osvobajanju sociološke (in ne nazadnje politične) imaginacije iz »mentalnih navad« ali »zaporov duha« (Quensel). Abolicionizem nas usmerja k razmisleku o družbeni in zgodovinski »kontingentnosti« obstoječega, se pravi k preučitvi možnosti, da bi lahko tega, kar je (oziroma obstaja kot nekaj realnega in normalnega) ali je bilo, tudi ne bilo. Abolicionizem opozarja, da je odločitev o tem, kolikšne in kakšne kazni bo »država« naložila kršilcem, v »zadnji instanci« moralnopolitična. V naravi »kriminalitete« ni nič takega, kar bi delovalo kot imanentna meja kaznovanja. »Surovin« za represivno družbeno nadzorovanje – namreč nevamih oseb in kršilcev kazenskopravnih norm – ne primanjkuje (še zlasti ne v družbi, v kateri se je že izoblikoval tako imenovani podrazred, sestavljen iz posameznikov, ki jih je zelo težko nadzorovati z neformalnimi mehanizmi, saj so njihove »naložbe« v konvencionalne dejavnosti neznatne in jih družbena sankcija ne more prepričljivo postaviti pod vprašaj). »Industrija družbenega nadzorstva« (Christie) je poleg tega tudi ekološko neoporečna.

V optiki durkheimovske kriminologije (oziroma sociologije kazenskega prava) so abolicionistične zamisli problematične, saj izhajajo iz predpostavke, da bi bila možna družba

¹⁹ Za Braithwaita je funkcija kazenskega prava v tem, da razmeji med dejanji, ki naj bodo predmet sramotenja, in drugimi dejanji, ki niso deležna tovrstnih neformalnih sankcij. Poleg tega pa kazensko pravo ostaja alternativa za primere, ko se kršilec noče vključiti v postopke »reintegrativnega sramotenja« (udeležba mora biti načeloma strogo prostovoljna).

brez kriminalitete in brez kazni. Za Durkheima je zločin nujno družbeno dejstvo, saj je pogojen z obstojem kolektivne moralne zavesti, ki je podlaga »mehanske solidarnosti«, na kateri se oblikuje – v sodobni družbi prevladujoča – »organ-ska solidarnost«. Abolicionistične ideje pa niso videti utopične v teoretski perspektivi, ki jo je razvil Nietzsche: »Ko raste moč skupnosti, le-ta ne jemlje več prekrškov posameznika tako resno, ker ji ti ne smejo veljati več v enaki meri kot prej za nevarne in prevratne za obstoj celote: hudodelec ne bo več 'podvržen izgonu' in ne bo izobčen, splošna jeza se ne sme več tako razuzdano kot prej znašati nad njim, – marveč bo odslej hudodelec previdno vzet v obrambo in zaščito s strani celote, še posebno pred jezo neposredno oškodovanih. ... Kakor raste moč in samozavest neke skupnosti, toliko se vedno omili tudi kazensko pravo; vsaka oslabeitev in globlja ogroženost le-te ponovno prikljče na dan ostrejšje oblike kazenskega prava. 'Upnik' je vedno postal v tolikšni meri človečnejši, kolikor bogatejši je postal; končno je *mera* njegovega bogastva v tem, koliko škode lahko prenese, ne da bi zaradi tega trpel. Ne bi bila nepojmljiva neka takšna *zavest družbe o svoji moči*, pri kateri bi si smela privoščiti najmenitnejši luksuz, kar jih lahko ima, – da *ne bi kaznovala* povzročitelja škode. Potem bi smela reči: 'Kaj se mene pravzaprav tičejo moji priskledniki? Naj živijo in uspevajo: za to sem dovolj močna'« (s. 258–259). Če bi bila družba dovolj močna in bi si torej mogla privoščiti odpravo »pravičnega« kaznovanja (v imenu milosti), bi bilo še vedno treba razrešiti spor med povzročiteljem škode in oškodovancem. Konfliktno »zadevo« bi bilo treba »lokalizirati«, namreč preprečiti, da bi se spor razširil. Nietzsche v tej zvezi meni, da je nujni pogoj za pomiritev spora spoznanje, da je sleherni prestopek odplačljiv in da je mogoče kršilca ločiti od protipravnega dejanja (kršitve). Nekateri abolicionistične zamisli so vsaj iz današnjega (kulturnega) zornega kota najbrž pretirane. Vprašljivo je, ali kazenskopravne sankcije zares (in v nasprotju z domnevami »zdravega razuma«) ne zastrašujejo. Sporna je tudi vrednostna presoja, da že »v principu« ni mogoče izreči pravične sankcije. V blažji obliki so abolicionistične zahteve kajpak bolj sprejemljive. Mislimo predvsem na zahteve po zmanjševanju zapornih kazni, krajšanju izrečenih zapornih kazni, izboljševanju življenjskih razmer v zaporih, odpiranju zaporov v razmerju do zunanjega sveta, dekriminizaciji dejanj, ki ne uživajo soglasne obsodbe, in uvajanju alternativnih sankcij (npr. povračila škode).

LITERATURA:

1. Baratta, A. (1991). Che cos'è la criminologia critica?. *Dei Delitti e delle pene*, 1, s. 51–82.
2. Bianchi, H. (1995). Abolition: Assensus and Sanctuary. V: R.A. Duff in D. Garland: *A Reader on Punishment*. Oxford, Oxford University Press, s. 333–351.
3. Bianchi, H. (1994). *Justice as Sanctuary: Toward a New System of Crime Control*. Bloomington, Indiana University Press.
4. Bianchi, H.; Swaaningen, R. van (1986). *Abolitionism: Towards a Non-Repressive Approach to Crime*. Amsterdam, Free University Press.
5. Bianchi, H. (1986). Pitfalls and Strategies of Abolition. V: H. Bianchi in R. van Swaaningen: *Abolitionism: Towards a Non-Repressive Approach to Crime*. Amsterdam, Free University Press, s. 147–156.
6. Braithwaite, J.; Pettit, P. (1990). *Not Just Deserts: A Republican Theory of Criminal Justice*. Oxford, Clarendon Press.
7. Braithwaite, J. (1989). *Crime, Shame and Reintegration*. Cambridge, Cambridge University Press.
8. Braithwaite, J. (1996). Reintegrative shaming. V: J. Muncie in sodelavci: *Criminological Perspectives: A Reader*. London, Sage, s. 432–438.
9. Christie, N. (1997). Conflicts as Property. *British Journal of Criminology*, 17, s. 1–9.
10. Christie, N. (1986). Images of Man in Modern Penal Law. *Contemporary Crises*, 10, s. 95–106.
11. Christie, N. (1981). *Limits to Pain*. Oxford, Martin Robertson.
12. Christie, N. (1986). Suitable Enemies. V: H. Bianchi in R. van Swaaningen: *Abolitionism: Towards a Non-Repressive Approach to Crime*. Amsterdam, Free University Press, s. 42–54.
13. Christie, N. (1994). *Crime Control as Industry: Towards Gulags Western Style*. London, Routledge.
14. Cohen, S. (1985). *Visions of Social Control*. Cambridge, Polity Press.
15. Cohen, S. (1988). *Against Criminology*. New Brunswick, Transaction Books.
16. Foucault, M. (1984). *Nadzorovanje in kaznovanje*. Ljubljana, Delavska enotnost.
17. Haan, W. de (1991). Abolitionism and Crime Control: A Contradiction in Terms. V: K. Stenson in D. Cowell: *The Politics of Crime Control*. London, Sage, s. 203–217.
18. Haan, W. de (1990). *The Politics of Redress: Crime, Punishment and Penal Abolition*. London, Unwin Hyman.
19. Haferkamp, H. (1984). Herrschaftsverlust und Sanktionsverzicht: kritische Bemerkungen zur Theorie des starken Staates, der neuen sozialen Kontrolle und des ideellen Abolitionismus. *Kriminologisches Journal*, 16, s. 112–131.
20. Henry, S., Milovanovic, D. (1996). *Constitutive Criminology: Beyond Postmodernism*. London, Sage.
21. Hulsman, L., de Celis, J.B. (1982). *Peines perdues: Le système pénal en question*. Paris, Le centurion.
22. Mathiesen, T. (1995). General Prevention as Communication. V: R.A. Duff in D. Garland: *A Reader on Punishment*. Oxford, Oxford University Press, s. 218–237.
23. Mathiesen, T. (1986). The Politics of Abolition. *Contemporary Crises*, 10, s. 81–94.
24. Milutinović, M. (1981). *Penologija*. Beograd, Savremena administracija.

25. Nietzsche, F. (1988). **H genealogiji morale**. Ljubljana Slovenska matica.
26. Pepinsky, H. (1991). Peacemaking in Criminology. V: B.D. MacLean in D. Milovanovic: **New Directions in Critical Criminology**. Vancouver, The Collective Press, s. 107–110.
27. Pepinsky, H., Quinney, R. (1991). **Criminology as Peacemaking**. Bloomington, Indiana University Press.
28. Quensel, S. (1987). Let's Abolish Theories of Crime. V: J. Blad in sodelavci: **The Criminal Justice System as a Social Problem: An Abolitionist Perspective**. Rotterdam, Mededelingen van het Juridisch Instituut van de Erasmus Universiteit, s. 123–132.
29. Quinney, R. (1991). Oneness of All: The Mystical Nature. V: B.D. MacLean in D. Milovanovic: **Directions in Critical Criminology**. Vancouver, The Collective Press, s. 113–118.
30. Scheerer, S. (1986). Towards Abolitionism. **Contemporary Crises**, 10, s. 5–20.
31. Scheerer, S. (1986). Limits to Criminal Law?. V: H. Bianchi in R. van Swaaningen: **Abolitionism: Towards a Non-Repressive Approach to Crime**. Amsterdam, Free University Press, s. 99–112.
32. Schuman, K.F. (1985). Labeling Approach und Abolitionismus. **Kriminologisches Journal**, 17, s. 19–28.
33. Smaus, G. (1991). Abolizionismo: il punto di vista femminista. **Dei delitti e delle pene**, 1, s. 83–104.
34. Steinert, H. (1986). Beyond Crime and Punishment. **Contemporary Crises**, 10, s. 21–39.
35. Sumner, C. (1997). Social Control. V: R. Bergalli in C. Sumner: **Social Control and Political Order**. London, Sage, s. 1–33.
36. Swaaningen, R. van (1997). **Critical Criminology: Visions from Europe**. London, Sage.

Abolitionism: a paradox of non-criminological criminology?

Zoran Kanduč, L.L.D., Research Associate, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Kongresni trg 12, 1000 Ljubljana, Slovenia

Various conceptual and practical orientations covered by the umbrella notion of »(neo)abolitionism« can be defined as the most consistent form of deconstructivism in criminology. Abolitionism, however, does not comprise only a kaleidoscopic multitude of radically critical views on contemporary criminal law systems, but also offers a range of interesting (and often tested in social reality) alternative – essentially non criminal law – methods of solving interpersonal conflicts and responses to problematic and harmful events. In spite of many scruples related to abolitionist ideas, it is nevertheless worth pointing out that many of them have proved fruitful, particularly in the field of critical (for example, feminist) criminology. Furthermore, the ideal of restorative justice has already found (although to a lesser extent) its place in substantive and procedural criminal law. This example demonstrates one of the »functions« of abolitionist »(non)criminology«, operating as a sort of »bad conscience« (or a relentless worm of doubt) of crime policy, still mostly based on a criminal law response to social conflicts. Regardless of the uncontested qualities of abolitionist perspectives, it must not be forgotten that they are often derived from sociological (and sociopsychological) relatively simplified explanations of the social role of the criminal law system (which seems to be a source of typically »antithesis« abolitionist critiques). Abolitionism nevertheless enables – probably due to its »non-criminological« nature – valuable insights into different forms of violence, which cannot (either for theoretical or political reasons) be conceptualised by the »classical« criminal law vocabulary. It is in fact in this very area that not yet exploited potentials of the abolitionist mental »experiment« are hidden.

Key words: criminology, criminal law, abolitionism, left realism, reintegrative shaming

UDC 343.9: 343.2